

JOSIP MATEŠIĆ

FRAZEOLOGIJA ROMANA »POD NEHAJEM«
VJENCESLAVA NOVAKASlawistisches Institut
der Universität Mannheim
MannheimIzvorni znanstveni rad
UDC: 808.62–561.8:886.2–31 Novak
Ur.: 1991–05–26

Cilj sastavka je istražiti frazeološko blago i utvrditi funkcionalnost frazema kao stilskog fenomena u Novakovu romanu *Pod Nehajem*.

Među djelima pripovijedne proze Vj. Novaka s tematikom o rodnom gradu Senju (Posljednji Stipančići, Pavao Šegota, Tito Dorčić, Na smrtnoj uri, Gospodična Veronika i dr.) posebice se ističe roman *Pod Nehajem*. Već sam naslov romana ima u sebi očite simbolike. Riječ je o gradu nad kojim stoljećima bdije »starac Nehaj« šutljivo motreći kako »se ređaju pod njim pokoljenja, umiru dani i godine«. U Senju, gradu velikoljepne tradicije neustrašivih uskoka, cvao je gospodarski život sve do dana izgradnje željezničke pruge Budimpešta–Rijeka (gradnja završena 1873. g.). Do 1871. g. Senj se nalazio pod vojnom upravom, koja je gradu naturila njemačke činovnike i njemačku gimnaziju. Radnja romana obuhvaća prelazno razdoblje, doba kada počinje rapidno opadati senjska gospodarska snaga i gasiti se vjekovni običaji, kada se grad gotovo istovremeno oslobađa njemačke uprave i postaje slobodan. Vrijeme ovog burnog perioda opisuje prozaist Novak iznoseći pomnjivo ekonomska, socijalna i duhovna stanja stanovnika grada Senja.

O djelima Vj. Novaka, najplodnijeg pisca hrvatskog realizma, postoji opsežna literatura, koja, začudo, vrlo rijetko i više uzgred nego studijski namjerno analizira jezik i stil umjetnika. A. Barac, poznati kritičar Novakove proze, u predslavlju prve knjige: – Pripovijesti i Posljednji Stipančići – Novakovih sabranih djela samo s dvije rečenice osvrnuo se na stil pisca kojega opus obuhvaća više od 15 knjiga. »Znatan broj njegovih pripovijesti – tvrdi Barac – pisan tromim i bezličnim stilom. Ali u svojim najizrazitijim tvorevinama postajao je Novak umjetnikom kome je rečenica postajala melodioznom, s nečim sjetnim u svome ritmu, kao što je sjetno bilo i ono što je pričao.«¹

Vj. Novak gradio je svoju prozu prema vlastitim zamislima i zakonima stvaralačkog principa utvrđenoga stavovima određene tradicije ili književne konvencije.

Život sadržan i opisan u prozi Pod Nehajem istinit je i izvoran. Tragedije i slomovi likova, obiteljske katastrofe, rađanja i umiranja, taj primarni oblik jedne (malo)građanske sredine što se pred recipijentom odvija u znaku bolesti, lihvarstva i krađe, te bespoštedno ponižavanje i ugnjetavanje domaćeg čovjeka od stranih moćnika, te uništavanje ljudskih sudbina, sve su to odrazi, manje više odslikane istine zbiljske stvarnosti. Tada je taj život bio takav; takav je tekao godinama ispod podnožja gordoga Nehaja. Da bi ostvario što potpuniji utisak vjerodostojne i uvjerljive slike opisivane stvarnosti, autor je težio ka ostvarenju realističkog načina pripovijedanja s izrazitim jezičnim crtama neposrednoga govora. Ovakav postupak, ustvari, blizak metodi dramskog »stila«, gdje se junaci sami otkrivaju, u akciji, sukobima, govoru (uz neznatan piščev komentar) omogućuje postojanu upotrebu razgovornog jezika, načina izražavanja u kojem frazem uvijek ima »svoje mjesto«. Utkivanjem frazeologije u književni tekst piščev iskaz postaje živopisnijim, uvjerljivijim. Kako primjeri pokazuju, u svome stvaralačkom aktu Novak nije posizao samo za dohvatnim u hrvatskom jeziku već postojećim frazeološkim blagom, nego je mijenjajući ponekad strukturu frazema i preinačujući njegovo prvotno značenje stvarao uvjete za nove, neočekivane ekspresivno–stilske mogućnosti.

Već letimičan pogled uvjerit će čitatelja o frazeološkom bogatstvu romana Pod Nehajem. Međutim, svako razmatranje iz područja frazeologije, tako i ovo o ulozi frazema kao stilskog fenomena u književnom tekstu, zahtijeva točno utvrđenu definiciju frazeološke jedinice (frazema) budući da u znanosti još ne postoji jedinstveno tumačenje ovog pojma. U tijeku mnogobrojnih rasprisa što je frazem, kakav je njegov odnos ili kakvo njegovo razgraničenje prema leksemu, rečenici i sl. uvriježila su se uglavnom dva shvaćanja: šire i uže. Ne ulazeći u ocjenu iznesenih tumačenja ističemo samo da mi pri analizi frazeologije u romanu Pod Nehajem polazimo od značenja frazema u užem smislu. To znači: frazem je jedinica jezika koja se reproducira u govornom aktu i raspolaže najmanje dvjema punoznačnim riječima od kojih je barem jedna doživjela semantičku pretvorbu i koja (jedinica) u rečenici može vršiti sintaktičku funkciju.

Funkcionalnost frazema u rečenici, gdje on preuzima ulogu subjekta, predikata ili priloške oznake, potvrđuju slijedeći primjeri:

a) frazem u ulozi subjekta, npr.:

mrtva tišina *potpuna / nijema tišina* »U sobi je bila mrtva tišina...« (99);²

neslana šala *neumjerena / nepristojna šala* »...nije znao, je li to ozbiljna poruka ili čija neslana šala...« (128);

šuplja glava *glupan, neznalica* »A ti si šuplja glava« (8);

tvrda glava *tvrdoglava, ograničena osoba* »...kako je za nijemštinu tvrda glava u tih žena...« (28);

b) frazem u ulozi objekta, npr.:

jezičavo rešeto *nepromišljeno svakojako pričanje; mlataranje* »...držala je za kršćansku dužnost protresti kroz jezičava rešeta...« (22);

bistro oko dobro / izvrsno zapažanje »Milkina mati imala [je] bistro oko i divnu pamet...« (29).

c) Frazem u ulozi predikata, npr.

zelena krv plemićki / aristokratski rod »Senjani su tvrdili, da je zelene krvi...« (15);

pasti lice od stida komu – *stidjeti se* »Kata nije umjela doći u tuđu kuću bez takvih sitnarija, da joj ne padne lice od stida...« (130);

ići u glavu *shvaćati, razumjeti* »Nije mi išlo u glavu...« (6).

d) frazem u ulozi priloške oznake,

1. načina, npr.:

malo po malo *polagano* »...[Nada] je gasnula malo po malo...« (120);

ni cigle riječi ništa »...nije cijelog popodneva znao kazati ni cigle riječi...« (107);

2. vremena, npr.:

na licu mjesta *smjesta, odmah* »...što bi najčešće miroljubivi stražari bez utjecaja Gröhlova izravnali na licu mjesta.« (91);

po danu i po noći *uvijek, bez prestanka* »...o izborima raspravljalo se po danu i po noći...« (106).

Sa zavidnom umjesnošću Novak je koristio frazeološku građu hrvatskog jezika. Da bi utjecao na čitatelja, pobudio njegovu pozornost u danj situaciji, utkivao je u tekst frazeme koji su svojim značenjima i stilskoj vrijednosti najbolje odgovarali zamisli njegova umjetničkog stvaralaštva. Očigledno je piščevo nastojanje da svoj stil i jezik oblikuje raznovrsnošću, živopisnošću i emocionalno–ekspresivnom obojenošću. Tako na primjer za značenje *bijedno / loše živjeti* stoje sinonimi: **krpariti život** »...krpario [je] život mršavom trgovinom...« (151); **biti kruha gladan** »...bio [bi] kruha gladan, da ga nije podupirao zet.« (151); dok za značenje *umrijeti / umirati* upotrebljava **leći u grob** »...Leći ću u grob s ojađenom dušom...« (140); **duša je na jeziku** »...i kad mu je bila duša na jeziku, pošalje po Jelu.« (152); **ćušiti lopatom po glavi** »...što si onda, kad te ćuši lopatom po glavi?« (98).

S bliskim značenjem za *otežavati život* ima **trovati život** »...gdje bi barem na časak nestalo malogradske zavidnosti, što im je trovala život.« (81), a za *praviti smetnje / neprilike komu* – **bacati pod noge klipove** »...oblast im i gdje smije i gdje ne smije baciti pod noge klipove.« (65), »Za to je kolovođama bacao u njihovim trgovačkim poslovima klipove pod noge...« (90), **bacati kost** »...tuđinac im je bacao kost...« (64).

Frazemi s negativnom konotacijom obuhvaćaju različita područja ljudske djelatnosti. Postoje primjeri za: *ogovarati*; *biti / raditi protiv koga* – **nadrobiti punu zdjelu** »Tvoje stvari stoje vrlo loše, jer je trgovac Barčević nadrobio protiv tebe punu zdjelu.« (141); **zasoliti kašu** »...vjerovali su više Senjani, da mu je Barčević zasolio u Beču kašu.« (140); za *kazniti* – **ošinuti bičem koga** »...gospodin Bog... će ga ošinuti svojim bičem...« (49); *prihvatiti se neugodna posla, poduzeti*

neugodno što – **zagristi u kiselu jabuku** »Kad smo zagrizli u tu kiselu jabuku, podimo dalje reče prvi Hadaček.« (66); *imati u vlasti koga, vladati kime* – **držati na uzdi koga** »Glavno uporište Gröhlovo bijahu dakle činovnici, a njih je držao nesmiljeno na uzdi...« (91); *sudjelovati u sumnjivu pothvatu, biti umiješan u sumnjivi posao* – **oblatiti prste** »Nečiji su se prsti tu oblatili! pa makar vi mislili, da iz mene govori vino...« (49); *obuzdati u govoru, manje govoriti* – **pregristi jezik** »...bolje da si čeljade jezik pregrize...« (48); *otežati život, teško živjeti* – **trovati život** komu »...gdje bi barem na časak nestalo malogradske zavidnosti, što im je trovala život.« (81).

Brojni su frazemi kojima autor opisuje, ocrtava unutrašnje nastroj enje, različita duševna stanja svojih likova, npr. za: *osjećati; misliti* – **biti na srcu** što »...kad bih vam htio reći, šta mi je na srcu...« (20); *voljeti koga / što; sjećati se koga / čega* – **nositi u srcu** koga / što »...sve ga je jače mučila želja, da izmijene riječima ono, što je obadvoje nosilo u srcu.« (81); *biti vrlo / jako / ljut / bijesan* – **u duši kuha otrovni bijes** komu »U duši mu kuhaše otrovni bijes... što se usudio progovoriti ovakvim glasom;« (123); *poludjeti* – **potamnjeti pamet** komu »...[Njemu] je od toga spisa potamnijela pamet...« (124); *biti / osjećati se osamljen* – **čamiti u četiri zida** »...Jele je čamila u četiri zida kao opatica...« (16); *stidjeti se* – **pasti lice, obraz od stida** »Kata nije umjela doći u tuđu kuću bez takvih sitnarija, da joj ne padne lice od stida...« (130). »...obraz će mi pasti od stida...« (40); *dolaziti na pamet, misliti o čemu* – **vrsti se po glavi** što komu »...on nije slušao ni domaćih trgovaca, jer su mu se po glavi vrzle skroz druge misli.« (108); *shvaćati, razumjeti* – **ići u glavu** što: »Nije mi išlo u glavu, da se djeci mjesto kave kuha prežgana juha...« (6); *zaboraviti koga / što, prestati misliti na koga / što* – **izbiti iz glave** što: »Izbij ga Idi iz glave.« (104); *biti / postati pametan / mudar* – **imati soli u glavi** »...al' toliko je soli u mojoj glavi, koliko u vašoj;« (78); *u svemu biti zadovoljan, sve biti po volji* – **da ostanu vuk sit i koza cijela** »...on je s toga radio sada kao i obično... da ostanu vuk sit i koza cijela...« (96); *biti strastven / vatren / nagao* – **krv nije voda** »...vidjelo [se], da krv nije voda.« (81).

Aktivnostima sa značenjem gledanja, govorenja, plača, pomoći i sl. odgovaraju frazemski sinonimi u primjerima, kao što su: *dobro vidjeti* – **imati bistro oko**: »Milkina mati imala bistro oko i divnu pamet da opazi i upamti...« (29); *gledati začuđeno* – **buljiti otvorenih usta** »...i bulji u njih otvorenih usta;« (39); *odlučno / britko i otvoreno govoriti* – **biti oštra jezika** »Stara Marija, visoka žena odvažnih očiju i oštra jezika...« (46); *naglo prekinuti govoriti* – **zaletjeti se u riječ** »...zaleti se Adolf žestoko Hadačeku u riječ...« (69); *zaplakati* – **orositi oko [suzom]** »...a mnogo se oko orosilo suzom...« (86); *prestati jesti* – **baciti žlicu iz usta** »Djeca se sakupljahu pred crkvom, jedva što su bacila iz usta žlicu...« (84); *suditi, donositi presudu* – **krojiti pravicu** »...moj je djed krojio pravicu u ovom gradu.« (49–50); *vratiti čast / poštenje komu* – **oprati sramotu komu** »...da se dade Barčeviću zadovoljština i da se opere sramota, što ju je doživio pred vojničkim sudištem...« (140); *pomoći; spasiti iz nevolje / poteškoće* – **izvući iz blata** koga »...Gröhl mu je na očima čitao... što je bilo sakriveno i u tim riječima: Ja te neću

izvući iz tog blata.« (124); *marljivo / ozbiljno prionuti na posao – zasukati rukave* »...pjesma slabića, koji ne umije zasukati rukave na rad!« (71); *biti vrlo zauzet – imati pune ruke posla* »...njemu su bile pune ruke posla...« (84); *uspijevati bez poteškoća – ići od ruke što* »Ništa joj tu nije išlo od ruke...« (33); *potčiniti koga, uvući u svoje poslove koga – uplesti / uvući u mrežu* koga »Čuvaj se da te ne uplete u mrežu...« (142); »U kakve ga mreže može uvući Gröhl?« (142); *imati veliki utjecaj, postupati po miloj volji – ovijati oko prsta* koga »...ovijao bi Gröhl mnogoga svoga upornika oko prsta...« (91); *pobuniti se; postati / biti samostalan – podići se na [svoje] noge* »[Narod] nema u sebi jakosti fizičke ni moralne, da se podigne na svoje noge i da uzdrži samostalnost;« (67); *zamisliti, planirati – roditi u glavi* »Uistinu prva odluka, što se rodilla u Gröhlovoj glavi, bila je bezobzirna...« (94); *obmanuti koga – zamazati oči komu* »[Njima] je bila u ruci uprava i državno dobro, da im se lijepim načinom zamažu oči;« (114).

Posebnost stilske obojenosti sadrže i tzv. poredbeni frazemi (u romanu ih ima oko dvadesetak) sa značenjem intenziteta, iskazanog na više načina, tako pri intenzitetu radnje, stanja, svojstva. Intenzitet se očituje obično u vidu stupnja kvalitetne ili kvantitetne prirode nastalog značenja. Ljestvica značenjskog intenziteta raznovrsna je i sadrži značenja kao što su veliko mnoštvo, visoki stupanj kakva svojstva, dobra ili loša ocjena kakve stvari i sl., koji na neki način iskazuju specifikaciju, modifikaciju radnje. Na primjer: *glup kao guska* (79), *nespretna kao panj* (79), *krasna kao svetica* (132), *crno i gluho kao smrt* (144), »...nalikovalo [je] jedno drugome kao jaje jajetu.« (79), »Dječak je jak kao gora.« (129), »Već samo ime bilo je mekoj čakavštini tvrdo kao kost...« (82), »...ostane časak kao da se okamenila.« (87), »...padaju batine kao kiša!« (12), »...Jelica plakaše kao godina...« (20), »...skoči kao da ga je ujela zmi-ja...« (93), »...uvukao se Zobenica kao mačka u majorovu pisarnu...« (92), »...pristao mladić... držat će te kao čašu na dlanu...« (131), »...nju je sve pazilo kao oko u glavi.« (153), »...stajale svjetina tu mirna kao grob...« (85), »...svaka bi sila djelovala kao da se lijeva ulje na vatru.« (90), »...onda se ne pita za to kao ni za lanjski snijeg...« (132).

Posebna je odlika parnih frazema njihova sposobnost da višeznačenjski ili složeni smisao neke pojave ili predmeta precizno i kratko iskažu, da apstraktno na vrlo slikovit način predstave. U romanu nalazimo primjere s priloškim značenjem vremena, načina i dr.: »...o izborima raspravljalo se po danu i po noći...« (106), »...oni žive od danas do sutra...« (64), »...[Nada] gasnula je malo po malo...« (120), »...Vukao je nogu za nogom k Gröhlovu stolu...« (92), »...pratio je mig po mig borbu njezine duše...« (87), »U knjizi nadoše molitava... pa i riječ po riječ, što je Matu oslobodilo od noćasnje prikaze;« (119), »...nije marila ni za jedno ni za drugo...« (15), »...glava do glave, čovjek do čovjeka stisnuo se tu [svijet]...« (85), »Borimo se pošteno, otvoreno okom u oko...« (110), »Te zabave bijahu ognjište, gdje se znalo ugrijati srce uza srce...« (81), »...vidjela se ljepota, koja se kao naumice crtu po crtu slagala pod bujnom kosom...« (134), »...Gröhlova je kuća prava Sodoma i Gomora...« (98).

Situativni frazemi, tj. sveze s karakterom rečenice koriste se uglavnom u razgovornim situacijama u svrhu općekomunikacijske funkcije. Oni posjeduju jaku modalnost kojom autor iskazuje svoj stav prema događaju, situaciji, ljudskom ponašanju u smislu želje, zakletve, pogrde, psovke i sl. To su npr. **Bog s vama** (55), **pomoz Bog** (53), **potari ga sveti križ** (49), **duše mi** (93), **pasja dušo** (54), **pasja paro** (56), **neka ga đavo nosi** (140).

Frazemi u širem smislu su tzv. glagolski leksički izrazi; u njima imenica podaje osnovno značenje čvrstoj svezi, dok je značenje glagola reducirano. Iako se radi o frazemima u širem smislu, spominjemo ih radi njihove česte uporabe u romanu, npr. za: *pogledati* – **baciti pogled** »Jedva je Jele bacila pogled na preuređenu sobicu...« (55), *nastati zlo* – **izleći zlo** »...koliko bi se zlo moglo izleći!« (49); *vikati* – **dići viku** »Uistinu digla bi Martinička na služavku silnu viku...« (30); *opametiti se* – **dolaziti pamet**... kad stignu godine, u kojima dolazi pamet.« (117); *ubiti se* – **uzeti život** »Meni je onda išlo po glavi, da uzmem svoj život...« (31).

U većini slučajeva Novak je frazeme u tekst svoga romana unosio kako se reproduciraju u hrvatskom jeziku. Promjena nema niti u strukturi niti na semantičkoj razini. U onih malobrojnih primjera, gdje je ipak do izmjene došlo, promjena je leksičko–gramatičke prirode, i to:

a) bez utjecaja na značenje

1. frazemi s fakultativnim članom: **očitati [svoju] lekciju komu** (47), **pobrojiti na prste [jedne ruke]** (65), **orositi oko [suzom]** (86),
2. u vezi se pojavljuju dva različita člana, ali iz istoga ili bliskoga semantičkog okružja: **padne lice od stida** (130), **obraz padne od stida** (40) sa značenjem *stidjeti se*, **pometati pred tuđim vratima** (107) i **pometati tuđe smeće** (48) sa značenjem *voditi brigu, brinuti se o kome*;
3. s različitim redom riječi u istog frazema: **bacati klipove pod noge** (90) i **bacati pod noge klipove** (65) sa značenjem *praviti smetnje / neprilike komu*;

b) s utjecajem na značenje u smislu jače stilsko–ekspresivne obojenosti; na primjer mjesto uobičajenoga **gledati otvorenih usta** pisac je upotrebio **buljiti otvorenih usta** (39) – *gledati začuđeno*; uporaba prosto–narodnog leksema **buljiti** nesumnjivo povećava ekspresivnost frazema. Slično je i u primjera **ćušiti lopatom po glavi** (98) – *umrijeti* mjesto uobičajenoga **lupiti lopatom po glavi**.

Promatrajući frazem s gledišta stila i njegove funkcije kao stilskog fenomena ne možemo mimoići činjenicu da je frekventnost frazema u jeziku različitog opsega i karaktera. Ima frazema koji se pojavljuju samo u književnom jeziku, zatim takvih koji su prisutni jedino u razgovornom jeziku, dok drugi opet ostaju ograničeni prostorom i vremenom – regionalni i vremenski frazemi. Sve ove vrste zastupljene su u romanu Pod Nehajem, a najbrojniji su frazemi razgovornog tipa. Nastali u narodu, u narodnoj sredini, oni su u neku ruku i odraz njegova nacionalnog bića i duha – jedne vrste očitovanja hrvatske nacionalne kulture, o čemu svjedočanstvo podaje i književno stvaralaštvo Senjana Vjenceslava Novaka.

Popis frazema

- bacati klipove pod noge (90)** *praviti smetnje / neprilike komu*
bacati pod noge klipove (65) *praviti smetnje / neprilike kome*
bacati kost komu (64) *zadovoljiti čim neznatnim koga*
baciti iz usta žlicu (84) *prestati jesti*
baciti pogled (65) *pogledati*
baciti u vjetar (116) *hvaliti, isticati uzalud što*
bila je riječ u ustima (6) *govoriti »...bila je riječ u ustima Senjana...«**
biti do vrh glave (90) *dojaditi, dosaditi komu*
biti gladan kruha (151) *gladovati, živjeti loše / teško*
biti glup kao guska (79) *biti vrlo glup*
biti jak kao gora (129) *biti vrlo jak / snažan*
biti na dobru glasu (20) *biti ugledan / poznat / čuven »Kuća mi je... na dobru glasu;**
biti na sreću (20) *osjećati; misliti*
biti nespretnan kao panj (79) *biti vrlo nespretnan*
biti oštra jezika (46) *odlučno / otvoreno govoriti*
biti otvorena glava (140) *biti pametan »[On] je otvorena glava, a u duši pošten...«*
biti tvrd kao kost (82) *biti vrlo / jako tvrd*
Bog s vama. (55) *situativno*
buljiti otvorenih usta (39) *gledati / promatrati začuđeno*
crn obraz komu! (98) *situat. »Tko ne misli pošteno, crn mu obraz...«*
crno i gluho kao smrt (144) *težak osjećaj, bezizlazna situacija »...u sebi i oko sebe osjećao strašno, pusto beznade... sve crno i gluho kao smrt.**
ertu po ertu (134) *postepeno*
čamiti u četiri zida (167) *biti osamljen*
čislo prometnuti kroz prste (9) *moliti krunicu / čislo, »...ne bi ni čislo u ruci prometnule ni jedanput kroz prste...«*
čušiti lopatom po glavi (98) *umrijeti / umirati*
čovjek do čovjeka (85) *jedan do drugoga, u nizu / redu*
dati u ruke uzde života (99) *odlučiti o sudbini čijoj »...kojemu je sudbina slijepo i bez razloga dala u ruke uzde života drugoga čovjeka!«*
dići silnu viku (30) *vikati / galamiti jako / silno*
djelovati kao da se lijeva ulje na vatru (90) *biti / djelovati vrlo snažno »...svaka bi sila djelovala kao da se lijeva ulje na vatru.**
dolaziti pamet (117) *opametiti se*
držati kao čašu na dlanu koga (31) *postupati s pažnjom i ljubavlju*
druga pamet u glavi (152) *druga misao, drugačije mišljenje »...jer mu je sada u glavi druga pamet...«*
duša je na jeziku komu (152) *umirati*
duše mi! (93) *situat. »To nijesam vidio, duše mi...«*
glava do glave (85) *jedan do drugoga, u nizu / redu*
ići od ruke komu što (33) *uspijevati bez poteškoća*
ići od srca što (8) *ići / biti neusiljeno / rado »...molitva [je] Bogu mila, ako ide od srca?«*
ići po glavi (31) *misliti / pomišljati »Meni je onda išlo po glavi, da uzmemo svoj život...«*
imati bistro oko (29) *dobro / izvrsno zapažanje / opažanje*
imati pune ruke posla (84) *biti vrlo / jako zauzet*
imati soli u glavi (78) *biti pametan / mudar*
imati srca (76) *biti milosrdan / suosjećajan — »...ali srca nije imao.**

- imati u vlasti** koga (91) *vladati kime »[Činovnike] je držao nesmiljeno na uzdi...«*
- imati vlast [u ruci]** (102) *vladati »[Oru] pripada onomu, tko ima u ruci vlast.«*
- izbiti iz glave** što (104) *zaboraviti koga / što, prestati misliti na koga / što*
- izgubiti pamet** (102) *poludjeti / postati lud »...bio bi mu slijedeći dan usprkos vojničkih živaca da izgubi pamet.«*
- izleći zlo** (9) *nastati zlo*
- izmicati tlo ispod nogu** (124) *gubiti oslonac / podršku, ne osjećati se sigurnim »Tlo, na kom je kao samosilnih bio svoj i nepobjediv, izmicalo se sada ispod njegovih nogu;«*
- izvući iz blata** koga (124) *pomoći; spasiti iz nevolje / poteškoće*
- jezičavo rešeto** (22) *nepromišljeno / svakojako pričanje; mlataranje*
- kida se srce [od boli]** komu (42) *biti ožalošćen / nesretan; osjetiti jaku duševnu bol*
- krojiti pravicu** (49–50) *suditi, donositi presudu*
- krpariti život** (151) *živolariti, živjeti loše*
- krv nije voda** (81) *biti strastven / vatren / nagao*
- kuhati bijes u duši** komu (123) *biti vrlo / jako bijasan / ljut*
- leći u grob** (140) *umrijeti*
- malo po malo** (46) *polako / postepeno »...tonući malo po malo u zaborav...«*
»Malo po malo stadoše se smirivati...« (96)
- malo po malo** (120) *postepeno / polagano*
- mig po mig** (87) *pažljivo*
- miješa se pamet** komu (45) *gubiti razum, ne rasuđivati jasno, »...Senjani izniješe, da se toj miješa kaskada pamet.«*
- mrtva tišina** (99) *potpuna / nijema tišina; posve tiho*
- na licu mjesta** (91) *smjesta, odmah*
- naći se kao kamen sred ceste** (61) *biti bez ikoga i ičega, ostati sam bez koga »...već u osmoj godini ostao je bez oca i majke, bez roda i imutka; našao se kao kamen sred ceste.«*
- naći se na ulici kao bačeni kamen** (95) *ostati sam, biti bez ičega »...ako te otpuste, pa se nađeš na ulici kao bačeni kamen?«*
- nadrobiti punu zdjelu protiv** koga (141) *ogovarati; biti protiv koga*
- nakvasiti suho grlo** (6) *utažiti žed vinom; napiti se — »...čvrsto [je] u pameti držao dalmatinsku žuticu, kojom ću se Senju nakvasiti suho grlo.«*
- nalikovati kao jaje jajetu** komu / čemu (79) *biti posve sličan komu*
- ne pitati kao ni za lanjski snijeg** (32) *ne mariti ni za što*
- ne vrijedi šupljega boba** (104) *ne vrijedi ništa*
- neka đavo nosi** koga! (140) *situat.*
- neslana šala** (128) *neumjerena / nepristojna šala*
- ni cigle riječi** (107) *ništa*
- ni crno pod noktom** (50) *ništa, nimalo »...ljudi nemaju već danas svoga ni ovo, što je crno pod noktom;«*
- nije pala vlas s glave** komu (129) *nije se komu dogodilo našao ništa — »...[njemu] nije od brige nikada pala vlas s glave...«*
- ni za jedno ni za drugo** (15) *ni za koga / što*
- ni za lijek nije** koga / čega (7) *nikako, nimalo nema koga / čega*
- nositi u srcu** koga / što (20) *voljeti koga / što; sjećati se koga / čega »...al' u srcu nosim, dijete, samo tebe...«*
»...sve ga je jače mučila želja... da izmijene riječima ono, što je obadvoje nosilo u srcu.« (81).
- oblatiti prste** (49) *sudjelovati u sumnjivu pothvatu, biti umiješan u nečist / sumnjiv posao*
- očitati [svoju] lekciju** komu (47) *izgrditi / ispsovati koga »...vukla se po konobi jedva iščekujući, da im rječila gospodarica očita svoju lekciju;«*
- od danas do sutra** (64) *bez plana, bezbrižno*

- okom u oko (110) *otvoreno; iskreno*
- omamiti pamet komu (7) *učiniti nerazumnim koga »...jer im je vino na silnoj žegi omamilo pamet.«*
- oprati sramotu (140) *vratiti čast / poštenje*
- orositi oko [suzom] (86) *zaplakati*
- ostane časak kao da se okamenila (87) *ostati bez riječi »Djevojka okrene glavu i ostane časak kao da se okamenila.«*
- ostane vuk sit i koza cijela (96) *svi su zadovoljni, svima je po volji*
- ošinut [svojim] bičem (49) *kazniti*
- ovijati oko prsta koga (91) *imati veliki utjecaj na koga, postupati po miloj volji s kime*
- padaju batine kao kiša (12) *tući / batinati jako*
- pasja dušo! (54) *situativno*
- pasja paro! (56) *situativno*
- pasti lice od stida (130) *stidjeti se*
- pasti obraz od stida (40) *stidjeti se*
- paziti kao oko u glavi koga (153) *bržljivo čuvati koga; silno voljeti koga*
- plakati kao godina (20) *plakati jako / silno / mnogo*
- po danu i po noći (106) *stalno, bez prekida*
- pobrojiti na prste [jedne ruke] (65) *biti vrlo malo čega, biti u malom broju*
- podići na [svoje] noge (67) *pobuniti se; biti samostalan / svoj gospodar*
- pokazati se kao krasna svetica (132) *biti vrlo lijep*
- pomoz Bog! (53) *situativno*
- pometati pred tuđim vratima (107) *voditi brigu / brinuti se o kome*
- pometati tuđe smeće (48) *voditi brigu / brinuti se o kome*
- pomutiti se pamet komu (39) *poludjeti, izgubiti moć rasuđivanja »Nam, koji nijesmo naučni, pomuti se u ovoj vrevi i buci pamet.«*
- potamnjeti pamet kome (121) *postati lud, poludjeti*
- potari ga sveti križ! (49) *situativno*
- praznih ruku (50) *bez ičega; bez poklona*
- pregristi jezik (48) *obuzdati se u govoru, manje govoriti*
- prekoračiti kao zec što (12) *s lakoćom svladati prepreku »...kimne Tomazo glavom i prekorači kao zec mlaku pred crkvom.«*
- pritisnuti groš u džep (49) *štedjeti »...ta tvrdica... samo da pritisne groš više u džep.«*
- pronositi glas (84) *razglašavati / razglasiti*
- roditi u glavi (94) *zamisliti, planirati*
- raskolačiti oči (112) *gledati / promatrati začuđeno »...onako se suh i visok ustobočio poput gladne godine i pred punim stolom i raskolačio oči...«*
- riječ po riječ (119) *doslovno*
- skočiti kao da je ujela zmija koga (93) *naglo / brzo skočiti*
- Sodoma i Gomora (98) *razvrat, pokvarenost*
- srce uza srce (81) *jedno uz drugo, zajedno*
- stajati mirno kao grob (85) *biti posve miran*
- stajati kao klisura (19) *stajati ponosno / hrabro »...Frane stajaše kao klisura na svom mjestu.«*
- stajati [kao] na žeravici (91) *omekšati; posve popustiti; biti suglasan / suglasiti se*
- trovati život (81) *otežavati / živjeti život*
- tupa pogleda (7) *bez interesa, nezainteresirano*
- tvrda glava (28) *tvrdoglava / ograničena osoba*
- u nebo vapijući grijeh (66) *velik / težak prijestup*
- uplesti u mrežu koga (142) *potčiniti koga, uvući u svoje poslove koga*
- utihnuti kao grob (127) *posve utihnuti »...svjetina se utiši kao grob.«*

- uvući se kao mačka** u što (92) *potajno / nezamjetno/ potiho se uvući, ušuljati se potajno*
- uvući u mrežu** koga (142) *potčiniti koga, uvući u svoje poslove koga*
- uzbukiti mržnja u srcu (58)** *mrzili vrlo / jako »...u njegovu srcu uzbukti ogorčena mržnja...«*
- visjeti na vlasu** što (123) *biti u opasnosti što »...[Njemu] visi služba na vlasu...«, »...jer je sav naš žitak visio na vlasu...« (31)*
- visjeti nad glavom** što (82) *biti / živjeti u opasnosti / u strahu »Senjani su bili upućeni, kao da im ta sablja vjekovito visi nad glavom...«*
- vrsti se po glavi** što (108) *dolaziti stalno na pamet, misliti stalno o čemu*
- vrti se glava** komu (49) *dobivati vrtoglavicu; neugodno / loše se osjećati*
- vući nogu za nogom (92)** *ići polagano*
- zabadati prst** u što (107) *miješati se u što »...pošao [je] na dogovor, da ne će zabadati prsta u tu kašu...«*
- zaboljeti srce** koga (58) *patiti »Njega je zaboljelo srce pod dojmom ideala...«*
- zadati sto briga** komu (123) *uznemiriti vrlo / jako koga*
- zagristi u kiselu jabuku (66)** *poduzeti neugodno što, prihvatiti se neugodna posla*
- zaletjeti se u riječ (69)** *naglo prekinuti u govoru koga*
- zamazati oči** komu (114) *obmanuti koga*
- zapeti za oči (29)** *svidjeti se »...što im je svojom ljepotom zapela za oči...«*
- zasoliti kašu** komu (140) *raditi protiv koga*
- zasukati rukave (71)** *marljivo / ozbiljno prionuti na posao*
- zelena krv (15)** *plemički / aristokratski rod*
- živjeti u magli (107)** *biti nestvaran, živjeti nerealno »...vidiš li, u kolikoj magli žive ti ljudi?«.*

Bilješke

- 1 Usp. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 57., Zagreb 1964., str. 25.
- 2 Za citate usp. Vjenceslav Novak, Pod Nehajem. Djela Vjenceslava Novaka, sv. 2., Zagreb 1931. Usp. Popis frazema abecednim redom na kraju sastavka.
- * Za frazeme kojima tekst originala nije naveden u sastavku, navodi se u ovom popisu.

Zusammenfassung Die Phraseologie des Romans "Unter dem Nehaj" von Vjenceslav Novak Josip Matešić

Die Zielsetzung der vorliegenden Abhandlung ist die Ermittlung des im Roman vorhandenen Phrasenbestandes einerseits und die Wertung des Phrasens als stilistischen Phänomens andererseits. Die Analyse zeigt, daß Vj. Novak in seinem Text eine Vielzahl von Phrasemen verwendet, um bestimmte Inhalte, Prozesse, Aussagen u. a. m. stilistisch zu markieren. Das Phrasem erscheint hier als Ausdruck augenblicklicher Intuition des Künstlers, seines »Sehens« und seiner künstlerischen Weltsicht.